

Archeologienota: De geplande ontwikkeling aan de Galgenweel te Antwerpen

Annelies De Raymaeker

Tienen, 2017
Studiebureau Archeologie bvba

Archeologienota: De geplande ontwikkeling aan de Galgenweel te Antwerpen

Annelies De Raymaeker

Tienen, 2017
Studiebureau Archeologie bvba

Colofon

Archeologienota: De geplande ontwikkeling aan de Galgenweel te Antwerpen

Initiatiefnemer:	WE-ASSIST
Projectleiding:	Annelies De Raymaeker
Erkend archeoloog:	Annelies De Raymaeker
Auteurs:	Annelies De Raymaeker
Foto's en tekeningen:	Studiebureau Archeologie bvba (tenzij anders vermeld)

Op alle teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Studiebureau Archeologie bvba mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, bewerkt en/of openbaar gemaakt, hetzij door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

Studiebureau Archeologie bvba
Bietenweg 20
3300 Tienen
www.studiebureau-archeologie.be
info@studiebureau-archeologie.be
tel: 0474/58.77.85
fax: 016/77.05.41

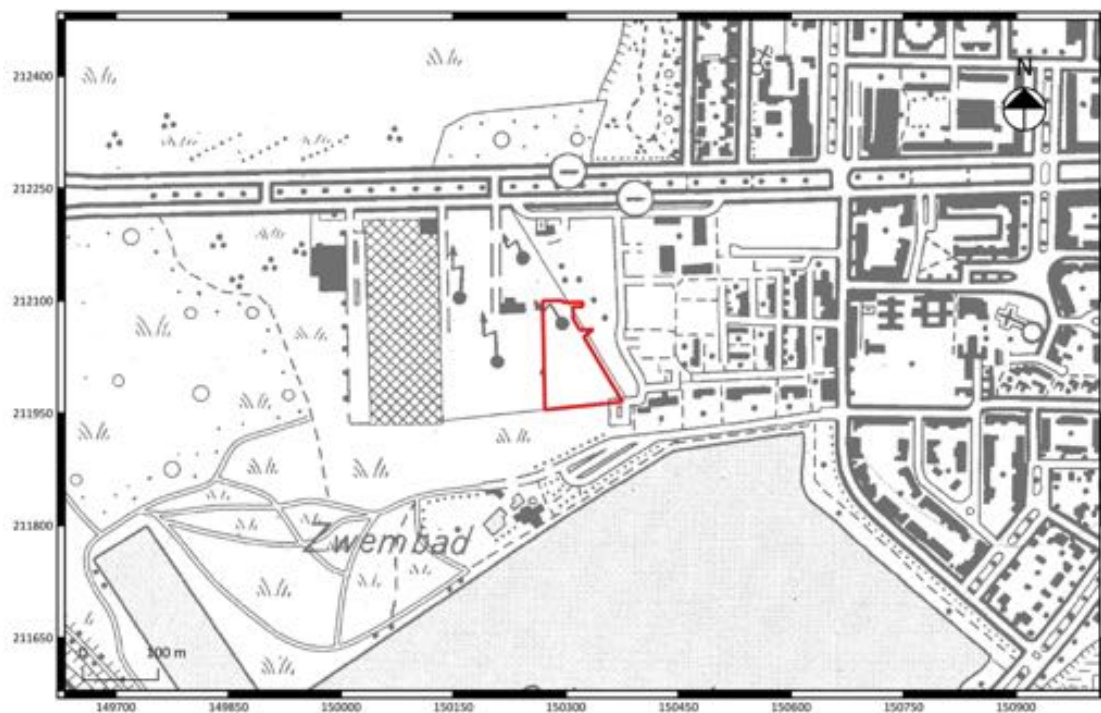
©2017, Studiebureau Archeologie bvba

Inhoudstafel

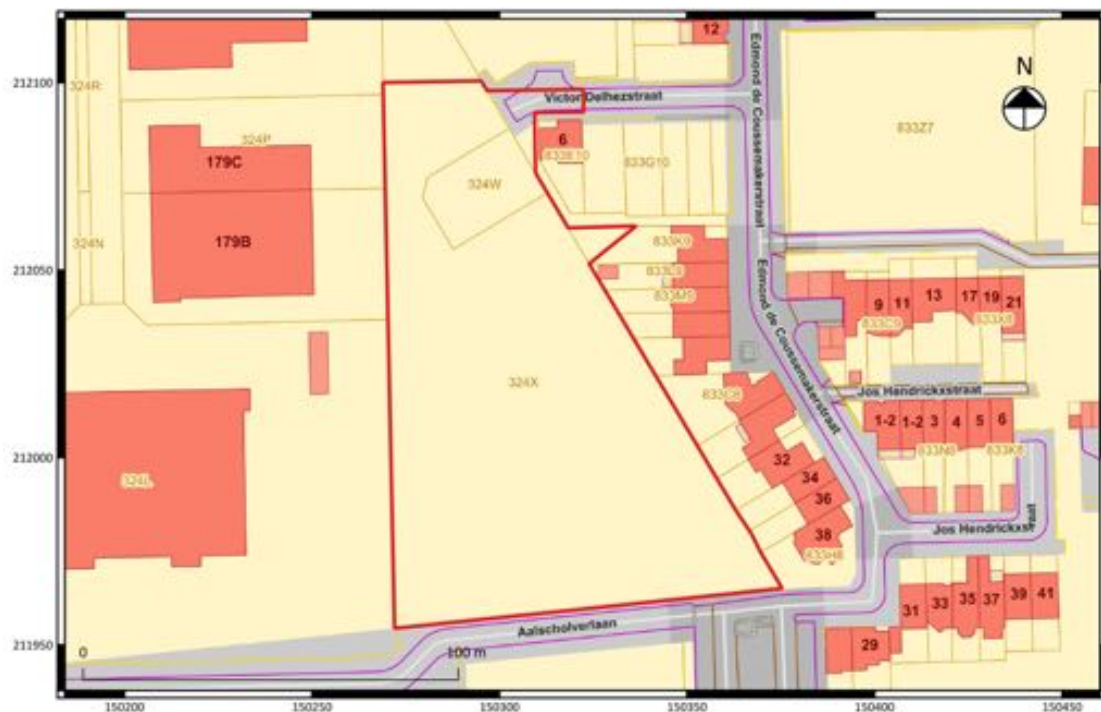
Inhoudstafel	p. 1
Hoofdstuk 1 Bureauonderzoek	p. 3
1.1 Beschrijvend gedeelte	p. 3
1.1.1 Administratieve gegevens	p. 3
1.1.2 Archeologische voorkennis	p. 4
1.1.3 Onderzoeksopdracht	p. 5
1.1.4 Beschrijving geplande werken	p. 6
1.1.5 Werkwijze	p. 11
1.2 Assessmentrapport	p. 12
1.2.1 Landschappelijke ligging van het projectgebied	p. 12
1.2.2 Historische beschrijving van het projectgebied	p. 16
1.2.3 Archeologisch kader van het projectgebied	p. 21
1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied	p. 22
1.2.5 Synthese	p. 22
Hoofdstuk 2 Programma van maatregelen	p. 23
2.1 Administratieve gegevens	p. 23
2.2 Gemotiveerd advies	p. 23
2.3 Programma van maatregelen	p. 24
Bibliografie	p. 25
Bijlagen	

1.1 Beschrijvend gedeelte

Projectcode:	2017D410
Erkend archeoloog:	Annelies De Raymaeker, OE/ERK/Archeoloog/2016/00148 Studiebureau Archeologie bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00002
Locatie:	Antwerpen, Galgenweel (fig. 1.1 en 1.2) <i>Bounding box:</i> punt 1: x: 150269; y: 211954 punt 2: x: 150375; y: 212100 Antwerpen, Afd. 13, Sectie N, percelen 324X (partim), 324W en openbaar domein (fig. 1.3)
Periode uitvoering:	1 – 27 april 2017
Relevante termen:	bureauonderzoek, opgehoogd terrein, buitengebied, paleo-landschap
Verstoorte zones:	Geen

3

1.1.3 Onderzoeksopdracht

Het archeologisch vooronderzoek beoogt vast te stellen of er een archeologische site aanwezig is op een terrein, wat de karakteristieken en de bewaringstoestand van deze site zijn, wat haar relatie is met het landschap, welke waarde ze heeft, en hoe ermee moet omgegaan worden in het kader van bodemingrepen.

De Code Goede Praktijk draagt een aantal mogelijke fasen aan, opgedeeld in prospectie zonder ingreep in de bodem (bureaustudie, landschappelijk bodemonderzoek, geofysisch onderzoek, veldkartering) en prospectie met ingreep in de bodem (verkenkend archeologisch booronderzoek, waarderend archeologisch booronderzoek, proefsleuven en proefputten, proefputten in functie van steentijd artefactensites). Na voltooiing van elke fase in het vooronderzoek wordt afgewogen of verder vooronderzoek noodzakelijk is en wat de aard van dat vooronderzoek is. Na iedere fase in het vooronderzoek volgt verder vooronderzoek, zonder ingreep in de bodem of met ingreep in de bodem, indien op basis van de reeds uitgevoerde fase(s) van het vooronderzoek onvoldoende informatie gegenereerd is om:

- de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende te staven.
- een gemotiveerde uitspraak te doen over het al dan niet moeten nemen van maatregelen.
- een plan van aanpak voor een archeologische opgraving op te maken.
- een plan van aanpak voor een behoud in situ op te maken.

De keuze van de methode voor verder vooronderzoek wordt gebaseerd op de volgende vier criteria, aangezien het doel van een archeologisch vooronderzoek immers is om met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bovenstaande informatie te kunnen leveren:

- Is het mogelijk deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het nuttig deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het overdreven schadelijk voor het bodemarchief deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het noodzakelijk deze methode toe te passen op dit terrein (kosten-batenanalyse)?

Vraagstelling:

- Kan de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende gestaafd worden?
- Zijn er archeologisch relevante sites aanwezig?
- Wat is het wetenschappelijk potentieel van de aanwezige sites?
- Moeten er bijkomende maatregelen genomen omwille van eventuele aanwezige sites?
- Maak een plan van aanpak op voor een eventueel vervolgonderzoek.
- Kunnen maatregelen voorgesteld worden voor een eventueel behoud in situ van een aanwezige archeologische site? Hoe kunnen deze maatregelen afgedwongen en gecontroleerd worden?

Randvoorwaarden:

Geen.

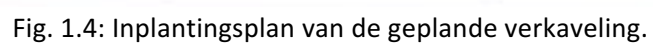
1.1.4 Beschrijving geplande werken²

Binnen het projectgebied, met een grootte van 9603 m², wordt een verkaveling gepland. De ontwikkeling zal bestaan uit het bouwen van 30 eengezinswoningen en 4 meergezinswoningen. De eengezinswoningen worden vorstvrij gefundeerd, wat een uitgravingsdiepte van ca. 50 cm onder het maaiveld impliceert. De meergezinswoningen krijgen een ondergrondse verdieping met een voorziene maximale uitgravingsdiepte van ca. 400 cm onder het maaiveld. In totaal zal ongeveer 2.400 m² worden onderkelderd.

Centraal binnen het projectgebied wordt een nieuwe wegenis gerealiseerd die de Aalscholverlaan met de Victor Delhezstraat zal verbinden. De nutsvoorzieningen en riolering worden onder deze wegenis voorzien. De exacte uitgravingsdieptes hiervoor zijn nog niet gekend.

Het terrein is momenteel bebost. Het rooien van de bomen is onderhevig aan een kapvergunning. Deze zal samen met de verkavelingsvergunning worden aangevraagd.

² Alle plannen en informatie met betrekking tot de geplande werken werden aangeleverd door de initiatiefnemer. Alle op dit moment voorhanden informatie werd gebruikt in de opmaak van de archeologienota.

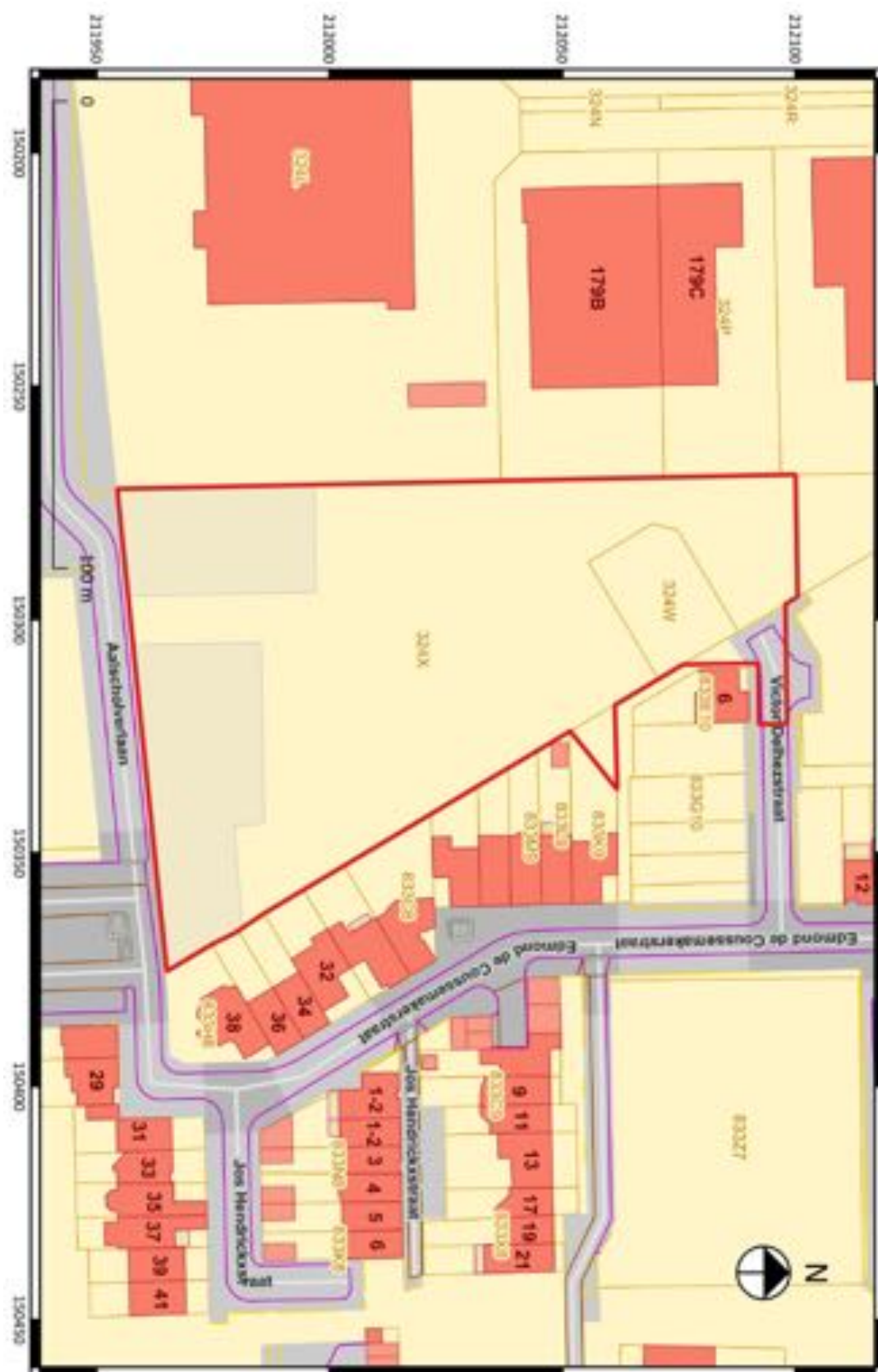

Fig. 1.5: Kadasterplan met aanduiding van de onderkelderde zone.

Fig. 1.6: Inplantingsplan van de ondergrondse verdieping.

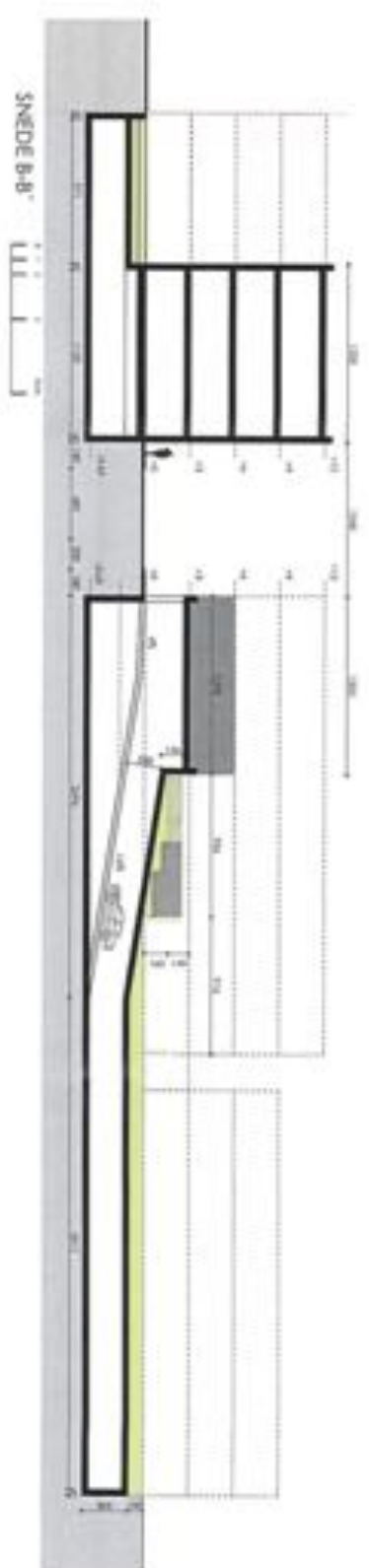

Fig. 1.7: Doorsnede van de geplande ontwikkeling.

1.1.5 Werkwijze

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online onderzocht via www.dov.vlaanderen.be. Op basis van de onderzochte kaarten werd gepoogd een duidelijk beeld te verkrijgen van de landschappelijke en bodemkundige ligging van het projectgebied (conform de Code van Goede Praktijk art. 12.5.2.1 en art. 12.5.2.2). Hiervoor werd gebruik gemaakt van volgende kaarten:

- Bodemkaart
- Tertiair Geologische kaart
- Quartair Geologische kaart
- Bodemerosiekaart
- Bodembedekkingskaart
- Digitaal Hoogtemodel (DHM II)

De geomorfologische kaart kon niet worden geraadpleegd omdat deze niet beschikbaar is voor het projectgebied.

Van het tot nog toe uitgevoerde historisch en heemkundig onderzoek is een stand van zaken opgemaakt met betrekking tot het onderzoeksgebied op basis van de beschikbare publicaties. Het historisch kaartmateriaal en luchtfoto's is georeferereerd geraadpleegd via het geoportaal van het agentschap Onroerend Erfgoed en bijkomend kaartmateriaal werd opgezocht via www.cartesius.be. Het gebruikte kaartmateriaal werd geselecteerd op basis van de nauwkeurigheid en de aanwezige geschiedkundige gegevens (conform de Code van Goede Praktijk art. 12.5.1.2). Volgende kaartmateriaal en luchtfoto's werden geraadpleegd:

- Frickxkaart (1714-1727)
- Ferrariskaart (1770-1777)
- Atlas der Buurtwegen (ca. 1840)
- Vandermaelenkaart (1846-1852)
- Popp-kaart (1842-1879)
- Luchtfoto's (1971, 2000-2003, 2012)
- Topografische kaarten (1863, 1879, 1892, 1903, 1914, 1996)

Het belangrijkste beschikbare historische kaartmateriaal werd geraadpleegd om de geschiedenis van het grondgebruik gedurende de laatste eeuwen zo goed mogelijk na te gaan. Deze informatie kan een impact hebben op de kwaliteit van het eventueel aanwezige bodemarchief en de bewaring ervan. Bijkomend archiefonderzoek is niet uitgevoerd omdat uit de analyse van het historisch kaartmateriaal geen grondgebruik naar voor komt dat dit noodzakelijk maakt. Een grondige studie van de beschikbare archivalische bronnen kan wel bijkomende informatie aandragen voor de middeleeuwse geschiedenis van het onderzoeksgebied, maar een dergelijk onderzoek is van een dusdanige omvang dat dit niet past binnen een archeologienota.

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 Landschappelijke ligging van het projectgebied

Het projectgebied betreft een quasi driehoekig terrein dat grenst aan de Aalscholverlaan en de Victor Delhezstraat. Het is gelegen op een hoogte van ca. 6,5 m TAW (fig. 1.8 en fig. 1.9) en is quasi vlak. Het is gelegen ten westen van de stad Antwerpen, aan de binnenkant van bocht in de Schelde. Deze Schelde heeft steeds een belangrijke invloed gehad op het projectgebied en zijn ruime omgeving. Dit heeft niet enkel de bodem beïnvloed, maar ook het landgebruik doorheen de tijd.

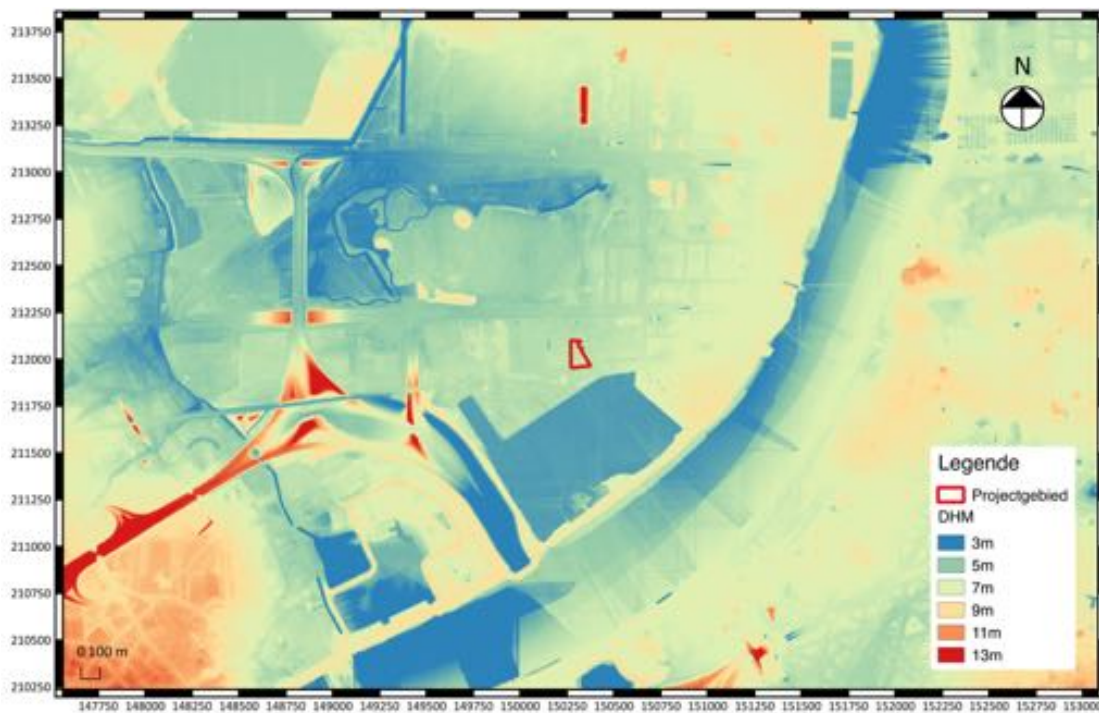

Fig. 1.8: Uittreksel uit het digitaal hoogtemodel met aanduiding van het projectgebied.

Fig. 1.9: Detail uit het digitaal hoogtemodel met aanduiding van het projectgebied en de twee geplaatste terreinsneden.

Op de tertiair geologische kaart wordt het projectgebied binnen de Formatie van Kattendijk gesitueerd (fig. 1.10). Deze formatie, gedateerd in het Pliocen (5-4 – 1,77 miljoen), omvat groengrijs tot grijs fijn zand dat glauconiethoudend en plaatselijk kleihoudend is.

De quartaire ondergrond (type 3e, fig. 1.11) bestaat uit een opeenvolging van (jong/ bovenaan naar oud / onderaan):

- GH: Getijdenafzettingen in het Holocene
- FH: Fluviale afzettingen van de Schelde in het Holocene
- ELPw en/of HQ: Eolische afzettingen uit de laatste ijstijd (Weichseliaan, Laat-Pleistoceen) en/of hellingsafzettingen uit het Pleistoceen of Holocene.
- FLPw: fluviale afzettingen uit het Weichseliaan.

Op de bodemkaart wordt het projectgebied op als een opgehoogd terrein (ON) gekarteerd (fig. 1.12). Deze ophoging kan worden bevestigd door de grondsonderingen (eerder uitgevoerd in het kader van stabiliteitsstudies) en eerder uitgevoerde (archeologische) onderzoeken in de omgeving. In 2009 werd door RAAP Nederland een grootschalig landschappelijk booronderzoek uitgevoerd in het kader van de geplande ontwikkeling net ten westen van het projectgebied³. Hierbij werden 134 mechanische boringen uitgezet in een grid van 40m bij 34,6 m met als doel het afgedekte paleolandschap in kaart te brengen. Uit de resultaten kon volgende opbouw worden waargenomen (jong naar oud):

- Ophogingszand
- Scheldeafzetting (= GH)
- Holocene veen (=FH)

³ Smits & Timmerman, 2010.

- Pleistocene dekzanden (=ELPw en/of HQ)

Het paleolandschap is reliëfrijk met parallelle noordwest-zuidoost georiënteerde ruggen. De dekzandafzettingen liggen omgerekend op 5 tot 8m onder het maaiveld. Naar het oosten (richting huidige projectgebied) duikt het landschap naar beneden. Vermoedelijk ligt deze zone meer op de rand van het paleo-Scheldedal.

In de omgeving werd op ongeveer 8,3 en 8 m onder het maaiveld resten van een veenlaag aangetroffen. Deze laag bleek te zijn afgetopt, wat mogelijk wijst op ontginning en/of erosie. Er is kans op het aantreffen van sporen die wijzen op veenontginning en dit uit de Romeinse periode en/of de vroege middeleeuwen. De sporen kunnen zich manifesteren in de vorm van kuilen en veenbanken.

Onder de opgespoten zanden kunnen 17de – eeuwse grachten en greppels worden aangetroffen, zoals weergegeven op de Ferrariskaart. Ze bevinden zich op meer dan 4,5 tot 6,5 m diepte ten opzichte van het huidige maaiveld.

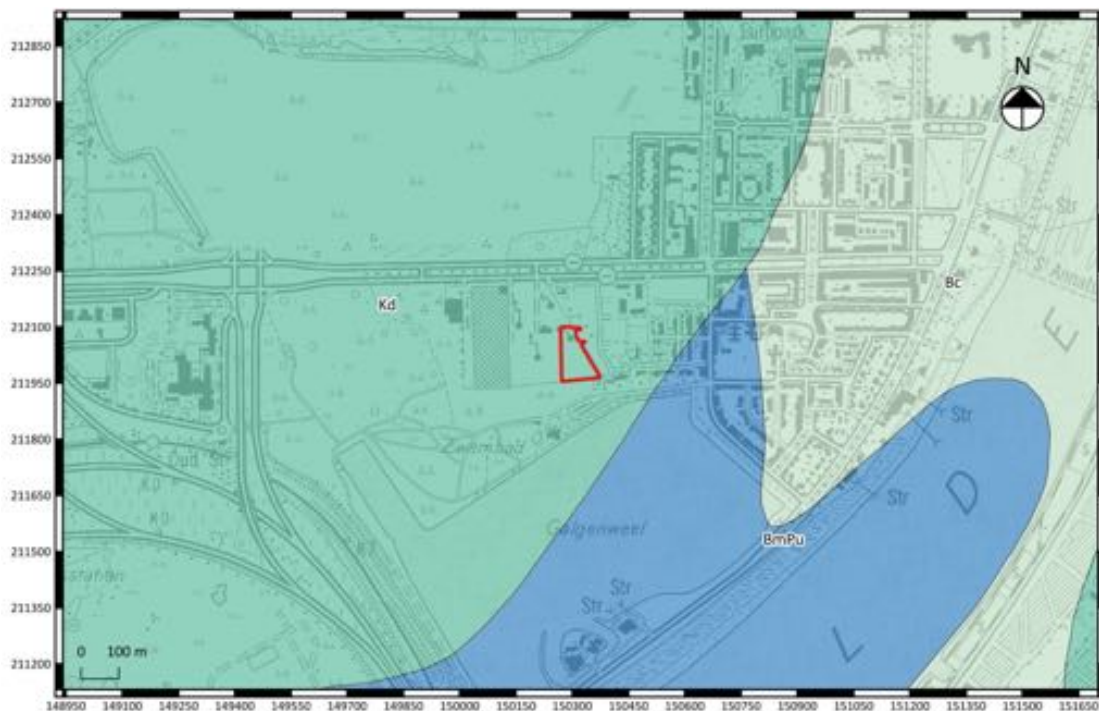

Fig. 1.10: Uittreksel uit de tertiair geologische kaart met aanduiding van het projectgebied.

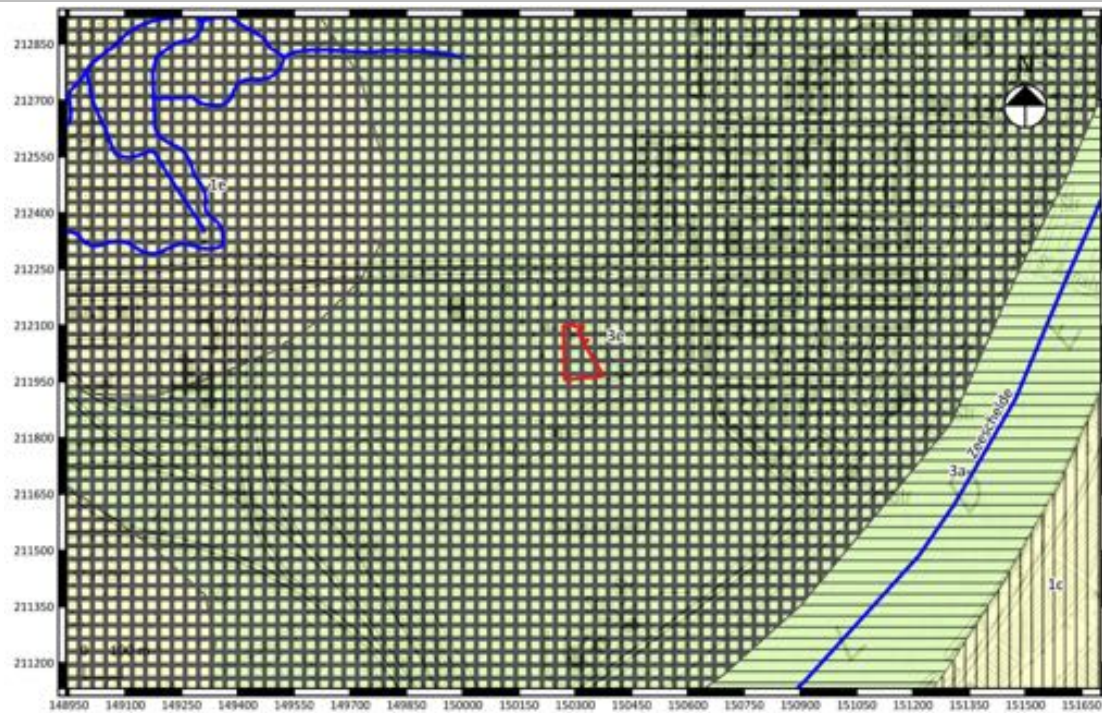

Fig. 1.11: Uittreksel uit de quartair geologische kaart met aanduiding van het projectgebied.

Fig. 1.12: Uittreksel uit de bodemkaart met aanduiding van het projectgebied.

1.2.2 Historische beschrijving van het projectgebied

Het projectgebied is gelegen ten westen van de historische kern van Antwerpen. Pas in de 12de en 13de eeuw wordt in het kader van grootschalige landwinning de ruime omgeving van het projectgebied in gebruik genomen. Rond 1300 zijn de oevers van een groot deel van de Schelde tot Antwerpen en Zwijndrecht ingedijkt. Door het indijken van het gebied ontstond aan de binnenbocht van de Schelde een groot poldergebied, de Borgerweertpolder. Het gebied zou voornamelijk in gebruik geweest zijn als graas- en hooiland.

In 1576 wordt omwille van militaire redenen de dijk op verschillende plaatsen doorgestoken. Hierdoor kwam het gebied lange tijd onder water te liggen. In de 17de eeuw herstelde men de dijken waardoor het gebied opnieuw werd ingepolderd.

Het erg natte landschap met zware klei als ondergrond maakte dit gebied ongeschikt voor bewoning. Op de Ferrariskaart is het natte karakter van de omgeving mooi weergegeven. De verschillende parallelle percelen van het polderlandschap zijn van elkaar gescheiden door vele greppels, noodzakelijk om het gebied te draineren.

Een opeenvolging van historisch kaartmateriaal toont het projectgebied steeds in een zeer landelijke zone, met nauwelijks bewoning. Ten oosten van het projectgebied is de stad te zien. Tussen de stad en het projectgebied is het "Fort van het Vlaams Hoofd" gekarteerd. Dit fort uit de 16de eeuw dienst als uiterst westelijke punt ter bescherming van de stad. In de 19de eeuw werd tussen dit fort en het projectgebied het fort van Zwijndrecht gebouwd, als deel van de Stelling van Antwerpen.

De wijk Linkeroever ontstond op de plaats van het oude Sint-Anna-Dorp en het "Vlaams Hoofd". In het begin van de 20ste eeuw was het populaire bestemming voor ontspanning door de vele restaurants en casino's. Na de Eerste Wereldoorlog moest Linkeroever door de vele vernielingen nagenoeg volledig worden heropgebouwd. De stad Antwerpen had grootse plannen met de wijk en wou hier een nieuwe stadswijk inrichten. In de jaren 30 ontstond aan het Scheldestrand een recreatiegebied en vele vakantiehuisjes werden gebouwd. De recreatie bleef maar de vele huisjes werden vanaf het einde van de jaren 60 onteigend en afgebroken.

Een opeenvolging van verschillende luchtfoto's toont dat het projectgebied steeds onbebouwd bleef.

Fig. 1.13: Uittreksel uit de Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied.

Fig. 1.14: Uittreksel uit de Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied.

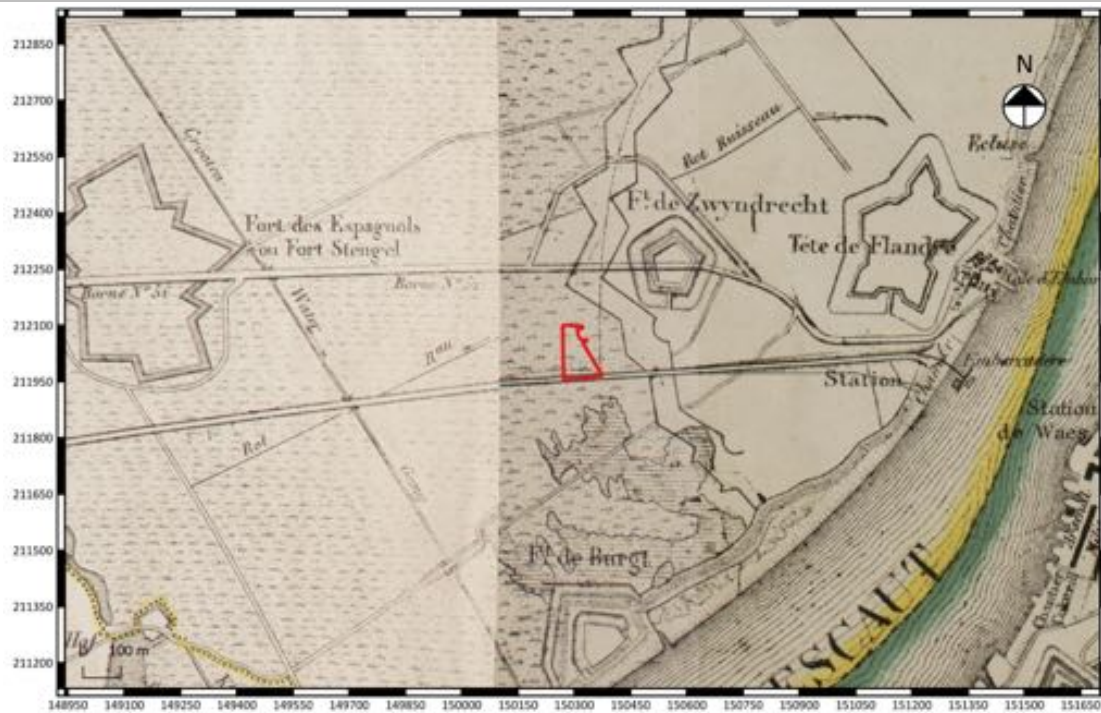

Fig. 1.15: Uittreksel uit de kaart van Vandermaelen met aanduiding van het projectgebied.

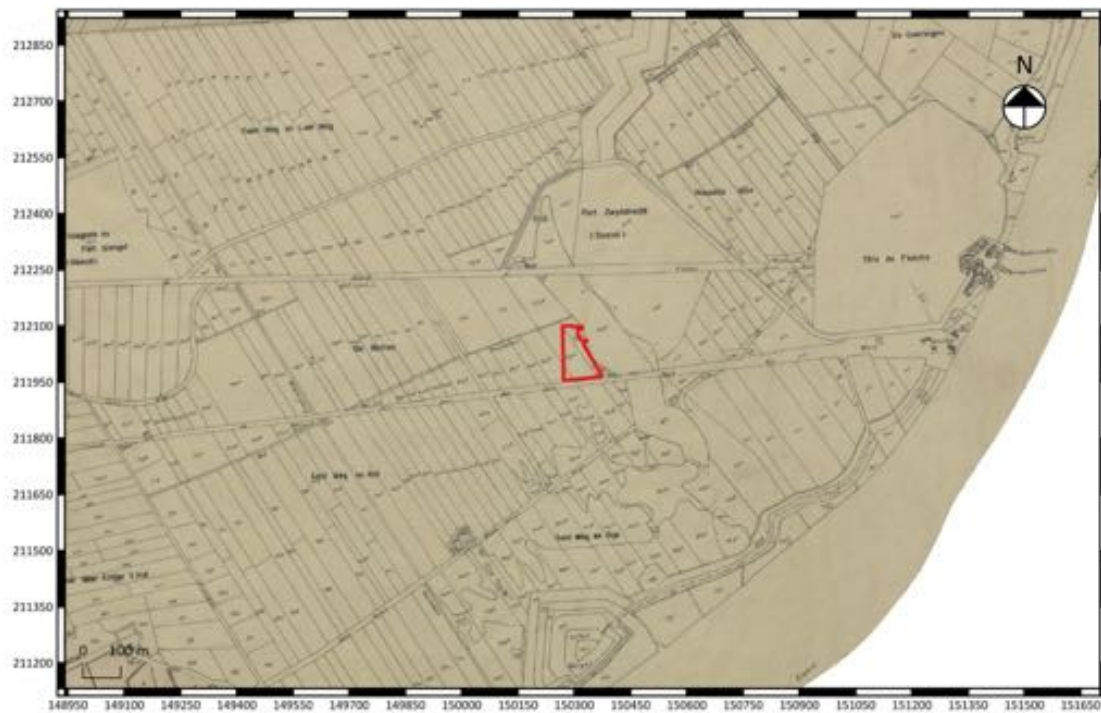

Fig. 1.16: Uittreksel uit de kadasterkaart van Popp met aanduiding van het projectgebied.

Fig. 1.17: Uittreksel uit een luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het projectgebied.

Fig. 1.18: Detail uit een luchtfoto uit 2000 met aanduiding van het projectgebied.

Fig. 1.19: Detail uit een luchtfoto uit 2012 met aanduiding van het projectgebied.

Fig. 1.20: Detail uit een luchtfoto uit 2016 met aanduiding van het projectgebied.

1.2.3 Archeologisch kader van het projectgebied

Tot op heden zijn in de nabijheid van het projectgebied slechts vier archeologische vindplaatsen gekend. Er zijn in het gebied nagenoeg geen archeologische prospecties uitgevoerd naar aanleiding van grote infrastructuurwerken. Het schijnbaar ontbreken van archeologische vindplaatsen kan dus eerder het gevolg zijn van het ontbreken van een systematische archeologische inventarisatie van de regio.

Drie van de vier locaties betreffen militaire installaties uit de Nieuwe Tijd. Helemaal ten oosten, net aan de Schelde, ligt het Vlaams Hoofd; een fort uit de 16de eeuw. Tussen dit fort en het projectgebied ligt het fort van Zwijndrecht, gebouwd rond 1870. Ten zuidwesten van het projectgebied ligt het Fort Burcht.

Ten zuidwesten van het Vlaams Hoofd werd ter hoogte van de Sint-Annakerk in 1903 tijdens graafwerken voor de fundering van de kerk een begraving uit het midden Neolithicum aangetroffen. Het zou gaan om het skelet van een kind, vermoedelijk een meisje van 15 jaar. In associatie hiermee werden enkele dierenbeenderen aangetroffen. Daarnaast werd een Miuchelsbergtulpbeker en scherven van twee andere ceramiekvormen en enkele silexklingen aangetroffen. Tijdens de werken werd ook een bronzen speld met schijfknop uit de late Bronstijd (HA B-periode) aangetroffen.

Ter zuiden van het projectgebied wordt ter hoogte van het Galgenweel-meer een grote zone gekarteerd als “zone geen archeologie”.

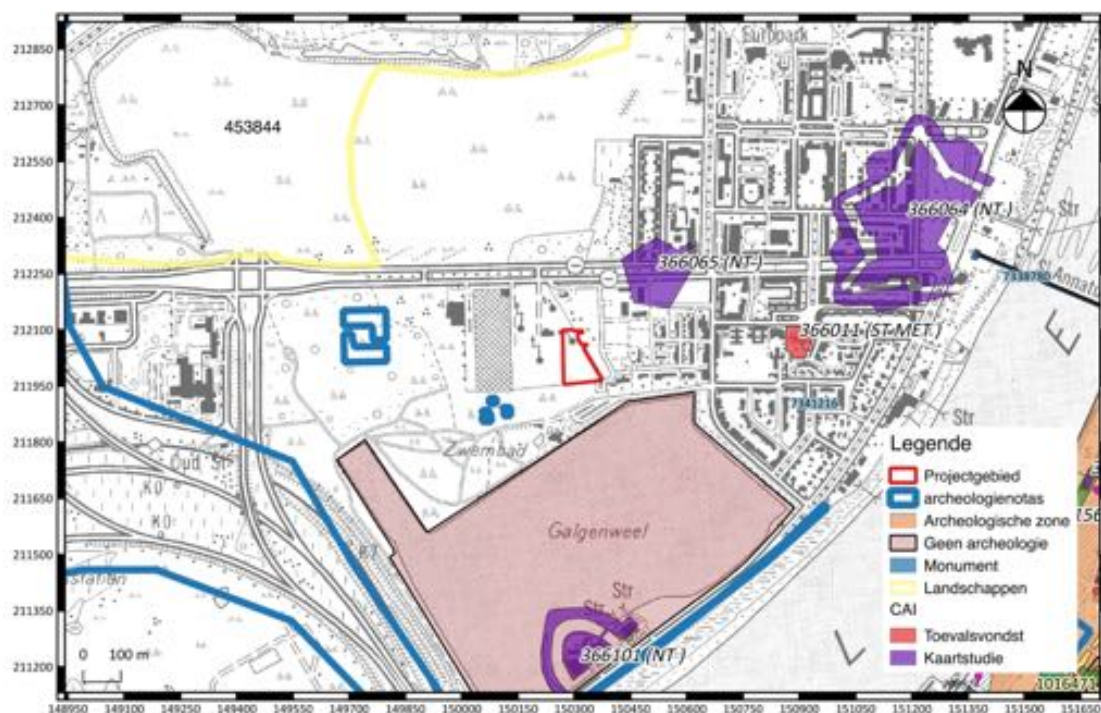

Fig. 1.21: Uittreksel uit de CAI met situering van het projectgebied⁴.

⁴ www.agiv.be

1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Het projectgebied maakt deel uit van een ruime regio waar slechts enkele archeologische vondsten werden gedaan. Dit valt voornamelijk te verklaren door de dikke antropogene pakket dat het archeologisch vlak afdekt. Een landschappelijk booronderzoek uitgevoerd door RAAP Nederland in 2009 kon het paleolandschap van de omgeving reconstrueren, waaruit de aanwezigheid bleek van noordwest-zuidoost georiënteerde ruggen. De dekzanden kunnen op ongeveer 5 tot 8 m onder het maaiveld gesitueerd worden. Naar het oosten (richting huidige projectgebied) duikt het landschap naar beneden. Deze zone ligt vermoedelijk op de rand van de paleo-Scheldedal. Dit type landschap is zeer gunstig voor het aantreffen van een in situ bewaarde prehistorische artefactensite.

Op ongeveer 8 m onder het maaiveld werden resten van een veenlaag aangetroffen. Deze veenlaag vertoont sporen van veenontginning. Deze veenontginning werd in het rapport gedateerd in de Romeinse periode en/ of vroege Middeleeuwen.

Een opeenvolging van historisch kaartmateriaal toont het projectgebied in een zeer landelijke omgeving met nagenoeg geen bewoning. Dit valt uiteraard te verklaren door het zeer natte karakter. Wel worden op de Ferrariskaart verschillende parallelle greppels gekarteerd. Deze greppels waren nodig om het terrein te draineren. Mogelijk kunnen deze greppels worden aangetroffen onder het ophogingspakket, zijnde ca. 5 m onder het maaiveld.

Bodemkundig gezien wordt het projectgebied als opgehoogd terrein (ON) gekarteerd.

Het terrein is momenteel grotendeels bebost en is nooit bebouwd geweest.

1.2.5 Synthese

Aan de hand van de gegevens van het bureauonderzoek kan de aan- of afwezigheid van een archeologisch relevante site op het terrein niet worden aangetoond. Er zijn geen indicaties voor grootschalige verstoringen van de bodemopbouw. Het terrein werd echter grondig opgehoogd, waardoor het archeologisch vlak op 5 tot 8 m onder het maaiveld kan worden gesitueerd.

De geplande werken, een verkaveling, impliceren een grootschalige verstoring van de bodemopbouw. De geplande werken zijn echter niet van die aard dat ze archeologisch relevante lagen gaan verstoren. Onder de eengezinswoningen komt geen kelder, wat resulteert in een geschatte verstoringsdiepte van ca. 50 cm onder het maaiveld. Onder de meergezinswoningen, in het uiterst westelijke deel van het projectgebied, komen twee ondergrondse parkeergarages met een totaaloppervlakte van ca. 2.400 m². Hiervoor wordt een uitgravingdiepte tot ca. 4 m onder het maaiveld voorzien.

Er kan binnen dit project dan ook worden aangetoond dat het archeologisch vlak niet zal worden bereikt en dat geen archeologisch relevante resten zullen worden verstoord.

Bibliografie

Literatuur

GYSELING M. 1960: *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland voor 1226*, Leuven.

SMITS B.I. & TIMMERMAN R. 2010: *Plangebied Regatta (Antwerpen-Linkeroever). Gemeente Antwerpen. Archeologisch vooronderzoek voor een paleolandschappelijke reconstructie. RAAP-Rapport 1988*, s.l.

VANHOLME N. 2016: *Archeologienota 935: Vooronderzoek Antwerpen Reggatta*, s.l.

Websites (allen geraadpleegd op 3 april 2017)

<https://cai.onroenderfgoed.be>

<https://loket.onroenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/935>

<https://onderzoeksbalans.onroenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie>

www.agiv.be

www.cartesius.be

www.dov.vlaanderen.be

www.geoportaal.be

www.geopunt.be

LINKEROEVER-GALGENWHEEL

28 Apr. 20 Gedrungenen en Onderzochte Peking

[illegible]

